

שדמות

במה לתנועה הקיבוצית

גליון מ"ז -- קיץ תשל"ב

השעה הנוקפת

זכויות עבר ותחלואי הווה

אביהו זכאי

בשעה זו מעידה מציאות קיומנו על עצמה. נסתכסכו עלינו כל קווי-הדיוקן של העבר, וכל חיזוקי קיומנו כמו הוטחו עדי ביטולם. עדה השעה הזו על אובדן כל שהיה לה בירושה מדורות עברו. נתרקן מלאי-החסד הגדול, שעת הרצון הגדולה כמו נפגמה ללא מתום בשיני הזמן ועוקציו. מכל העברים כמו תהדהד ההתחבטות הנואשת על דפנות החלל הריק שטחנו על קיומנו המעורער. מציאותנו מסוכסכת עד תום. חטוורת צומחה לנו. הזמנים התמעטו ואין אנו יודעים כלל מנין והיכן אנו מהלכים. רק צעקת שברוננו וחסרוננו היא שממלאת עכשיו את החלל. המלים עצמן נתקפחו ממשמעותן.

וזלת זאת מה עוד נשאר? מה עוד לא כילינו ואיפסנו במעשינו ובמעשי רוחנו? כמה שכוחה היא עכשיו אותה קריאה מיוסרת, אותו היגד אמיץ ומפוכח הנושא בחובו את מציאותנו באורה האמיתי; כמה שכוח הוא עכשיו המשפט הדואב הנושא בלחש שורשים את יסורי מציאותנו ושבר חווננו, המשפט שהטעים והרגיו — "הרהורים על החורבן השלישי". כמה נתקרב הוא, טפח אחרי טפח, ועכשיו נוגע בכל אמות היינו. אין זאת אלא שנשתברו רקיעי הוויתנו, ו"קערת השמים" נתהפכה עלינו. עליונים למטה ותחתונים למעלה. שעה שכולה כשלון. וזאת על דרך ההמעטה. ואולי צריך לומר, "שכול וכשלון". ודווקא עכשיו, ודווקא כאן.

טעם השבר בפנינו הוא. מעשיו, מעשי ידינו הם. ומה עוד לתרץ כאן. המלים עצמם נקעו ממסלולי משמעותן. כבר אין לנו שפה ופה כלל. נסתלקה הגדולה, ועמה אף נשתכחה הנבואה בישראל.

אין זאת אלא שקו שבר נטוי בין המלה המדוברת והמציאות המהפכת. שבעים ושבע דרכים נמצאות לנו על כל מצוקה וסערה, על כל בור נשבר שחשף את תהומותיו — וכולן אינן מתכוונות לכלל מעשה כי כך טבעו של העולם; מידות ויסודות של אמת צריכים להיות נטועים במציאות. מרובות הן הדרכים לסטות מהם. כאשר נשמטת הדרך הבהירה, יסכנו כל העיקולים והפיתולים.

חשבנו כי נסכיין לחיות על בורות נשברים, אך ללא מתום ובכל ערייתם חוצצים הללו בין מציאותנו לבין חלומותינו השכוחים. גדמי החלומות ההם עדיין מפכים בתוכנו, אך מה מועט כוחם, כמה אפסה תרומתם. נכות פשטה בנו, כי כולנו נתקפחה בנו התמימות; זו שכוחה לשמר את ימי הנוער, את הדריכות הנוגנת על מיתרי התקווה והאמונה כי חברה אנושית היא כולה מפעלו של האדם, והוא לה קניין וחונן כאחד. מעשיות נשתלטה עלינו,

והרי היא מחסרת ומפרקת הכל. תבונת הרוח נתחלפה אצלנו בצהלת המעשה. שוב אין שואלים על התכליות וטעם הירושה. הכל הומר באמצעים, ועל פיהם נערכים חיינו. דורסנות המעשה מחסרת ומאבדת. מה שיכול היה לפרנס לבבות, מה שהיה יכול להעיד על אירוסין תקפים למסורת הוא ולארץ הזו, נתקפה ברוח הימים הללו. ממלכתיות ששקעה בין הגויים, נמצאת כאן זוכה לכתר ועטרה. כל החסרונות והרעות כאחת. ומה, נותר, זולת תרועת צהלה באפס כוח של אלה המתמכרים ביאוש להינצל מאימת תודעת מצבם; זולת בורות שבורים וקירות מתמוטטים.

בכל הליכות חיינו נקוטה דרך הכפילות וההסתר; שימוש מכוון במלים מקודשות. עד כי קדושתן וטעמן נופלים טרף למציאות זו. את המצוקה נצטוו לגמד באמצעות העתיד הנחלם. את הדלות נצטוו לטייח בקירות שאולים ובסולמות נופלים. העבר נצטווה לסייע לשלונות ההווה. כל מה שהיה רווי הלומות טל ועקשות של מגשימים ויוצרים, משתמשים בו בהווה כסכין המאכלת וכחרב מתהפכת. דון-קישוטים שקנו להם מלכות אז, הנה נתהפכה עליהם, ועל כולנו יחד, "קערת השמים" כאן ועכשיו.

גם העתיד נצטווה לעמוד לשירות ההווה. ואין הוא אלא בבחינת תרופה לרעות ההווה. חילוק גדול מהלקים בין מעשים ודיבורים, עד ששוב לא תדע מה פה אמת ומה כאן שקר. וזולת זאת — כפל מלים; וראוי לקרוא לזאת "פנקסנות כפולה" שנוקטים אנו בכל עניין ועניין. חיינו, אפס-היכולת של המלים והדיבורים כיום להעלות את שכבות המציאות האמיתיות.

ומשעה שהתבסס חילוק זה, של פנקסנות כפולה וכפל המלים לכל הירושה הגדולה של מלכות דון-קישוטיה קסומה, משעה זו נתפוקו כל המוסרות, המושכות נקרעו מידי הרוכב אלי-רוח. ביקשנו לכוונן מלכות מחורבת המציאות המיוסרת, זו של גויים שם וזו של קודש קודשים ההרוס כאן. והנה נמצאת לנו מלכות זו הרובה ופרוצה לכל. פנקסנות כפולה זו, של עירבוב עליונות וגבהות של אמת עם קטנות השקר, נקוטה בימינו. את הגדלות שפעלה כאן רוב עלילות מעלים כל אימת שבנאי ההווה המגומד נזקקים לה. שוב אין היא תכלית ומטרה אלא שירות ואמצעים למזייפיה ומסרסיה. השועים ורווני הארץ משמיעים בכל פה וגרון חזון דורות ואמרי נבואה והרי פועל ידיהם היא המציאות המיוסרת והנכה שלנו, בור של כשלונות ורוחות רעות. את העבר וההווה מגייסים ומערימים עלינו. הכל בצדקנות, אך מעולם לא ביושר. הכל לפי חוקים, אך מעולם לא בשם מידות וטעמים.

ודין וחשבון, קשה ואכזר ככל שראוי ודרוש לנו כעת, אין בנמצא. הכל מתכונן אל עתידות, אך בינתיים גדולזה ונשתכחה המציאות ממעשי ידיהם והבל רוחם. כל כך הרבה אמצעים והתכוונות ישנם בארץ הזו אצל משרתי הקודש, משרתי הציבור הנישאים, אך כל כך מעט התכוונות כלפי הקיום ומצוקה הבסיסיים, ללא תרבות גבוהה של עורף ושארית. עקה ומצוקה כבדה. בכספי הציבור מחוננים נבחרינו ושועינו והם מסתירים פנים מהמקורות שמהם צמחו. נשתכח מהם מקור אונם וגדלות מעמדם, והרי הם כשועים שנבנים להם בתים לתלפיות וחבויים בחפצי יקרות שאינם משל עצמם ומעולם לא טרחו על קנינם. נסתדקו קירות הבית, ומחוצה לו עולם מרוקן ויבש, מדמדם והוזה. אך שוב: קוצר כוחן של המלים. אין זאת אלא המציאות המסוכסכת עד תום מונעת מן המלים את נסיונותיהן, מסכלת אותן מפגישה עם המציאות.

נשמט שלטונה של התבונה. ומנהיגים קצרי ראות, מקדשי הסדר הקיים, סרסורי רוח ורועי רעיונות — הם גם קורבנותיה של מציאות זו. לפי שהעולם אצלם נתפס כשלטון ועוצמה, מטרותיהם הן של המשך שלטון ופרנוס עוצמתם. את חווית הפגישה עם המציאות האמיתית החמיצו, ונתחמץ מעמדם כשליחים. מקיימים הם את עוצמתם, שהיא מיוסדת רק על אמצעים וגיבויי כוח, ולכן אבד טעם שליחותם. את המציאות הממשית המירו בשלדי חזון קמלים. זו להם הדרך, ולה הם ראויים.

מה עוד נותר לתקווה ותקומה? רעות המלכות אינן קבועות על פי שריה. מי שמסכים לכך הריהו מקיים ומנציח את הרעה החולה הזאת. לא היו הדברים כל כך מסוכסכים ללא אותו ציבור רחב שמתפרנס ממציאות מעוותת זו. וכבר היו דברים מעולם. והיכן רווח והצלחה? מעצם טיבם הללו נקנים ביטורים. גם בקורבנות צריך, ואולם למעט בפולחנים ומיסדרי ישועה חדשים לבקרים. צריך לסטות מהם, מן השועים והכוהנים הגדולים שקיפחו את שליחותם. לנטות מהם אל כל מי שטל-חלומותיו לא נתקפה בשמש המציאות החורכת.

*

וכאן רוצים אנו להישיר מבטנו אל מול עצמנו. וזאת במכאוב. עוד לא הספיקה התנועה הקיבוצית לכונן עצמה בטח, לממש את מכלול האפשרויות הגנוזות בה, יחד עם ההתכוונות

המצויה בשליחותה — והגה היא עטה למלא את כל שחסר לה. וגם כאן, פנקסנות כפולה. עוד לא נהרסו מזבחי העבר הקרוב, וכבר כל הפיות לועסים וגורשים עצמם, בבהילות האופיינית למי שחיסר מעצמו ועכשיו הכל מותר, בקרנות העתיד. דומה כי רצים אנו לכונן את מלכות החסד והשובע. מה שהיה בגדר של פרנסת הנפש ומיעוט צורכי הגוף, שוב איננו בנמצא. קצרי רוח וקטני אמונה, נתבאשו לנו כותלי בתינו אנו. ומה עוד גסכון לבקש מן העתיד? צדקנות מפויסת של מי שהקריב קרבן פעם, ונתמעטו כוחותיו. פנקסנות כפולה של זכויות עבר עם תחלואי הווה. בכל מקום ומקום מאמרים ודיבורים על ערכים ובני-ערכים, בעוד הגדרות פרוצות והשערים מתמוטטים. נשתכחה מאתנו המציאות מחוצה לנו, ונותרו רק מלים. צרכנות אדירה היא המגופ וטעם לחיים. מידת הנתינה, או יכולת הנתינה, ללא כל חשבון, ללא כל מועקה — היא שנסתלקה. החוץ נראה עויין לנו. ובכך אף ההצדקה לאפס נוכחותנו בו. התעקמו מעגלי עלילותינו פנימה, והריהם כחרב מתהפכת על קיומנו אנו. נסתתמה כל ההתכוונות הגדולה לשינוי והיערכות מחודשת. נאבד לנו מקומנו בכלל החברה והאומה. ומה שלא יצא בחשאי דרך הדלת, מוברח בגלוי מבעד לחלון ביתנו. אפס התכוונות, אפס שליחות, אפס זיקה והשפעה.

כלום לכך נתכוונו, ליהפך לבתי-קברות של חלומות ועלילות גדולות; למצות את קיומנו בחינת קיום של שועים ורוזנים. את החלל המצוי ברוחנו הננו מכסים באולמות והיכלים מקומרים, וזעקת הקיום הפשוט מתנפצת מול גלי האבן הקרה. בתינו לתלפיות נבנו, אך רוח רעה ועקרה שוררת בס. אם המציאות שמחוצה לנו מסוכסכת עד תום, היא רעה כפליים אצלנו פנימה. ומן הדין להוסיף את חטא אפס-הבנתנו את הווייתנו מול זו המעפעפת מחוצה לנו. על הגדרות והגבולין שומרים אנו, אך כמו ידינו פתחנו את שערינו ולמציאות העקרה הסגרנו את קסם חלומותינו. ולמה? למען גירש עוד בחיינו, כאן ועכשיו, חוון השפע והטוב. אך נתאפסה לנו הדרך ונאבדו טעמיה.

✱

רב לנו בכך. החטא נופל על כולנו. יותר מדי מעדיפים אנו להיתלות באחרים, במקום לעשות בדיק בית חמור. מה שנותר ערר איננו השלטון. דומה כי בכך שוגים כולנו, או אולי זו הנטיה הטבעית הקיימת בנו, לשפוט בניגים ולא את השולחים. מה שנשתבש הוא מקומו ומעמדו של האדם היחיד. היחיד הוא היורש והקורבן של המציאות. הוא קניינה והפועל בה. ממנו מתגדלת וצומחת תנועה, וזו מגיעה לעתים לכלל מעמד של אומה.

טבעו של כל קיבוץ אנושי נקבע על-פי היחיד הניצב בתוכו. בכך ששוכחים אנו את היחיד נמצאים אנו חוטאים. על כך נסובו הדברים. שואלים אנו על היחיד, זיקתיות זו שבינו לבין המציאות החברתית חסרה כעת, ועלינו לכוננה מחדש. מכאן ואילך דומה שהדברים מתפענחים והולכים מעצמם.

מן הראוי להקדיש מספר מלים על האופן שבו נכתבו הדברים. מזה ימים רבים מזדמנת אשה מיוחדת אל דירתנו השכורה בירושלים. עתותיה אינן קבועות בבואה, ואף זמנה אינו דחוק לצאת מפתח ביתנו. לבושה הגדוש איננו מסתיר את העניות המנוולת שבה שרויה גשמה זו. באה היא עם רוח הימים. אף שאין סיבות גלויות למועדי בואה אלינו, דומה כי פועלת היא על פי תכנית סדורה ומודעת. באה היא, משל תמיד היתה ולעולם תהיה, ושואלת על מעט לבוש ומעט מצרכי מזון. מעולם לא העונו לשאול לאן היא נושאת את כל הצידה הזו שאנו נותנים בה. אולי מחמת שלא רצינו לביישה. אך היתה זו גם כלימתנו לנוכח מצבנו אנו מול רוע-גורלה. וכך היתה חברתי עורמת לה מעט בגדים, וצוררת לה מן המזונות שבביתנו. הבושה היא שהפכה זאת לכעין מצוות תשליך וטהרה. ובעוד היא כוססת מעט מן האוכל שהצענו לה ואת שייריו כונסת תמיד, בדקדקנות זו של חסרון מתמיד, לתוך תיקה — היתה ממלמלת ביטויים טרופים בדמעות. וכך היה אף ביקורה האחרון. עוד לא נדמה תרועת השופרות ליום הזכרון, ועדיין לא נתפצחו זיקוקין צבעוניים בשמים. ערב יום העצמאות. ובזמן הזה, שנתמצע בין יום הזכרון לבין חג העצמאות, שכבר התקרב מהלכו הרעשני בסמטאות — נצטלצל והריע פעמון דלת ביתנו. והנה עמדה היא בפתח. כמו חוק עולם הוא, קבוע מאז ומתמיד, שדווקא היא, בשעה הזו, במקום הזה. (לאחר מכן הבנו בין היטב, כי הכרח הוא לנו שתהייה היא ורק היא מצווה לפתח ביתנו). את כניסתה ליוז משפטיה הסתומים. דומה כי על הכל דיברה, ומעולם לא חדלה. הסוגיות הליכותיה ונסתרים דיבוריה. פרוסת לחם בדבש היתה לועסת פירור-פירור, באותו האושר העמוק של זה שנתחסר לו וכשנמצא לו, הריהו מבקש למצות את אושרו באריכות. את הפרוסה השגיה המושטת לה טמנה, כמנהגה, בנרתיקה הדהוי. כל כך מוכר. הדמעות, שגעון היאוש העמוק, ומעל לכל ענייתה הנוראה — הכל היה שגור ומוכר, זולת זמן בואה. השעה שלטה עלינו. על כולנו. זאת גם חשנו בה, וצפנו בלבנו מפניה. בעוד כך, ואנו קמים להיפרד. חשבנו כי לא שמעה כשאמרנו לה "חג שמח". וחסבנו כי מאוחר מדי מכדי שתתפוש משפט זה ביריעות נפשה הסתומות. אולם

רוחה קלטת את המלים, וכבר שפתיה החרבות היו מעלות הברות הברות. נתפס המשפט בחביני רוחה, וכמו כל מעייניה ותשוקותיה הדחיות נתפצחו, ורוחה כמו הותרה מכבליה. "חג שמח, חג שמח", היתה משנת בדבקות גוראה של חסידים. "חג שמח, חג שמח". החרבנות מזורה ומאיימת. נשבו בה לפתע גאוותה החבויה שירשה את כל חולי רוחה וגופה, והיתה מתפשטת בקווי עיניה הצרובות, בשפתיה הסדוקות שנתרחבו, וכל גופה נשא בחובו, בעוצמה נואשת ואולי ברגשה מסוכנה, התקוממות מאוחרת. "חג שמח, חג שמח". ועכשיו היתה מוסיפה ואומרת: "אוי החג הזה, אוי מדינת היהודים".

חזיון נורא. דומה כי לא ידענו בושה עד לרגע הזה.

היא היתה שעונה מחולשה על משקוף הדלת, והיתה מפריחה בשפתותיה הסדוקות והחרבות, "אוי החג הזה, אוי מדינת היהודים", וכך הלך ושנה. היא נדמתה כמיצוי כל הרעות והחסאות שמתקיימים בנו. אשמת רבים שאין בה נחמה. מצוקה של רבים שלעולם תשוב ותענה רוחך. וכך חצתה את הסף ורגליה היו נושאות אותה אל דחי קיומה.

לוינו אותה אל הרחוב. נתקרבה אל שפת המדרכה ועיניה מבקשות לאיזו גתיב תכוון פעמיה. נבוכה ותועה. ואן, במקריות עלומה, נשתקפה לי דמותה, תועה ורוחשת, על פני זגוגית חלון מכוניתו של שוע אחד, שר ומולך בישראל, שהיתה מכוניתו מזליכה אותו מכאן לשם. לרגע אחד היתה דמותה העצובה מרקדת ופוזת במחול של שגעון וסירוף על ראי חלונותיו, ונתעלמה מכוניתו ואבד המראה. רגע אחד — עולם ומלואו. כמו במיצוי אחרון וחרף דומה היה לי כי נתפענחה כל חויתנו. היא היתה מהלכת, נטושה עם מטענה הדל וסודותיה, בעוד הרחוב התווז מטיל בה רעשיו. מכוניתו של השר נתעלמה מן העין סוף-סוף. לא זו ולא זה הבחינו במראה. פגישת מאוחרת. טרגדיה של עוררון וכסילות.

שבנו אל ביתנו. ולא היה לנו חג ולא מועד. וכאשר נסגרה הדלת אחרינו, שבנו והירחנו בה. בכל מוצאותיה בנופיה השכוחים והתועים. בגאווה שמציאותנו החמורה והקשוחה היתה מעלה בה. בכל שיצרנו כאן מאז ומעולם. בכל שהיינו מכוונים אליו וחולמיו. בכל הטעות והכשלון הגדול. "מדינת היהודים", אמרה. ואנו כאבנו: מדינה כאן? וודאי. עם כל הרעות והחולי היוצאים ממושג זה. אך מדינת היהודים? זאת הנחנו לספיקותנו; על זאת נתנו לצללי המציאות השחורים להעיד במשפט.

הבה נפנה איפוא אל מעבר לגבולין המצומצמים שלנו, אל מה ששכחנו ואיבדנו, אל חלומותינו שהיו כל גדול עצמותנו.

בן שמואל